A CIGÁNYÜGY RENDEZÉSE.

IRTA

MIHÁLOVITS GYULA.

KECSKEMÉTEN,
NYOMATOTT SZILÁDI LÁSZLÓ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1904.

39527

112174 * 1904

MS 1934/4

A CIGÁNYÜGY RENDEZÉSE.

IRTA

MIHÁLOVITS GYULA.

KECSKEMÉTEN,
NYOMATOTT SZILÁDI LÁSZLÓ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1904.

A CIGÁNYÜGY RENDEZÉSE.

A megoldatlan feladatok közé tartozik a cigány-ügy, vagyis a vándorcigányok (oláh-, varázsló-, sátoros cigányok) polgárositásának, egy helyben lakásra kényszeritésének kérdése, pedig ez napról-napra kisérti a közvéleményt, foglalkoztatja a hatóságokat és mind ez ideig semmi komolyabb lépést nem látunk, melyet e kérdés megoldása végett az arra illetékes tényezők megtettek volna.

Kétségbevonhatlan tény, hogy a vándorcigányoknak most folytatott életmódja, valamint az e közben elkövetett bűnös üzelmek hatása a polgárosult társadalomra felette nyomasztó, amennyiben tőlük soha senki, sehol biztonságban nem érezheti magát; ezzel szemben bizonyos az is, hogy a cigányt a nomád életről, — amely tulajdonképen kelesztő kovásza a rossznak, — leszoktatni, eddig komolyan meg sem kiséreltetett, vagy amennyiben némi próbaképen valamely társadalmi vagy hatósági intézkedés tétetett is, ezekkel eredményt elérni nem sikerült; az ellenük eddig alkalmazott rendőri intézkedések hatálytalanoknak bizonyultak; a vándorlásuk közben elkövetett súlyosnál súlyosabb büntetendő cselekmények száma nem fogy; a csendőrség szigora náluk nem azt eredményezte, amit várni lehetett, hogy eddigi életmódjukat megváltoztatják, megtelepszenek s igy a bűncselekmények száma megapad; — ellenkezőleg azt eredményezte, hogy a cigány az ellene törő polgári társadalmat még jobban gyűlöli az államhatalom biztonsági közegével, a csendőrséggel együtt, sőt velük szemben igen gyakran bosszúval fordul. Bátran folytatja kis játékait, rémitgeti az országot, az ő preriéjét, ahol az emberek már azon hitben élnek, hogy a cigánynak ártani nem lehet, mert sem törvény, sem más intézkedés nem árt neki.

Avagy talán nem igaz az, hogy a cigányok által elkövetett bűncselekményekről csak annyit sikerül megállapitani, hogy a tettes kétségtelenül cigány, de a tettest kinyomozni is csak a legritkábban lehet; hogy a napjainkban elkövetett útonállások, rablások, sőt gyilkosságok legnagyobb részénél cigányok szerepelnek; hogy a falusi és tanyai fosztogatások és lopások jó része szintén a cigányok munkája; hogy rablási és emberölési esettel is nem kevéssel foglalkozik a bűnkrónika; hogy a több milliós gazdasági károsodást okozó sertés- és baromfivész megfoghatatlan gyorsaságú terjedése a vándorcigányoknak a vidéken történő megjelenésével áll szoros oki összefüggésben; végül, hogy falvaknak bosszúból való felgyujtása sem példanélküli?

Bár ne volna igaz!

Tenni kell tehát valamit, hogy a cigányoknak a közrendet, személy- és vagyonbiztonságot annyira, majdnem tűrhetetlenül veszélyeztető szereplése megszüntettessék, illetve a legcsekélyebb mérvre korlátoztassék.

Nem lehet tovább tűrni, hogy a művelt külföld által is nyugateurópai fokon állónak elismert közbiztonsági intézményeink kapuit egy a patagoniaik vagy dakoták műveltségi fokával biró cigánynép sikeresen tovább is döngesse a nélkül, hogy e merészség elé kellő korlátot állitanánk.

Csak azt csodáljuk, hogy a cigánykérdés a XX. századig megoldatlan maradt, holott a cigány a hatóságokat mindig foglalkoztatta, magáról megfeledkezni nem hagyta.

Nem tudok róla, hogy a legutóbbi időben, — mondjuk 30 év óta, — valami államhatalmi intézkedés történt volna a cigányok örökös vándorlásának megakasztása vagy csak mérséklése céljából is.

József Ő cs. és kir. fensége megkisérelte ugyan a telepitést, a helyhez kötést, jobban mondva édesgetést, de eredménytelenül. Azt hitte, a jólét változtat rajtuk. De nem számolt a cigány természetével. Az ég madarát akarta fogságba édesgetni, ott meg is tartani — kalitka nélkül!

Nincs foglalkozás, melyet kedvvel és tartósan művelnének, akkor dolgoznak, amikor és addig, ameddig ők akarnak. Mindent, csak korlátot nem tűr a cigány. Ezért nem sikerült a telepités és merem állitani, nem is sikerül addig soha semmiféle ilyen, bár a legjobb szándékú kisérlet, mig a vándorlás útja előttük korlátozatlanul, szabadon nyitva áll.

Hallomásból tudom, felvetődött az az eszme, hogy a vándorcigányok polgárositását úgy lehetne keresztül vinni, ha gyermekeiket elszednék s az állam neveltetné őket.

Szerintem ezen eljárás eredménye nagyon is bizonytalan és a messze jövőben sem lehet remélni tőle eredményt; addig mi, most élő nemzedék nem várhatunk, mig a most születendő cigánypurdé polgárosult nemzedékkel kegyeskedik megörvendeztetni a jövő század társadalmát. Másküllönben a tervbe vett eljárás mostani törvényeink keretében kivihetetlen is volna.

Először is a gyermeket apjától vagy anyjától törvényeink szerint (melyek alól a cigány kivéve nincsen) csak az esetben lehet elvenni, ha testi épsége vagy erkölcse forog veszélyben.

Mennyi kérdés merül itt fel! Mennyi bonyodalom veti előre árnyékát! Csak röviden foglalkozom vele, mert a tisztára való kibogozásba belé sem merek fogni. Mily idős korában lenne a gyermek elveendő, s meddig tartana az állami nevelés? Meddig tartana a családtól való teljes elkülönités? Mi lesz a gyermekkel, ha családjához visszakerül? Mennyi költség zúdulna az állam nyakába? Azután minden gyermekre külön kimondandó lenne gyámhatósági határozattal, hogy testi épsége és erkölcse veszélyeztetve van családjánál; az ezt célzó eljárás bevezetése, bizonyitás, letárgyalás, felebbezés stb. — hol van ennek a határa? Ki mondaná ezt meg? Hát a szükséges pénzbeli tőke honnan állittatnék elő és szereztetnék be?

De ugyan ki merné azt állitani, hogy a cigány gyermekének testi épségét veszélyezteti! Ellenkezőleg, jobban szereti a porgárosult egyénnél, soha más kezére nem adja, mint a mostani divatos nevelésnél történik; maga neveli, t. i. úgy, ahogy tőle telik, ha veszélyben forog, életét is kockáztatja érte. Erkölcse sincs veszélyben, mert szülei erkölcsét követi, az pedig büntetendő cselekményt még nem képezett, sem törvénytelen születésért vagy házasságnélküli együttélésért nem volt senki felelősségre vonva, annál kevésbé lett a szülő törvénytelen gyermekétől megfosztva.

Törvényes joga tehát nincsen az államnak arra, hogy a cigány gyermeket szüleitől elszedje, mint a vadak fiókjait szokták elszedni.

De másodsorban: hová helyezi el az állam az elszedett cigánygyermekeket? A csecsemőt csak lelencházba vagy gyermekmenhelyre küldhetné! Ugyan lehet-e ilyenről a közel jövőben álmodni, amikor a kitétel révén önként felajánlott csecsemőknek sincs elegendő helye?! Vagy dajkaságba adná? Mennyi költség kellene mindezen tervek megvalósitásához!

Végre feltehető-e, hogy a cigány, gyermekének erőszakkal való elvételét türelemmel nézné? Nem! Ölne, gyilkolna! S ki merné azt mondani, hogy nem jogosan!

Vagy ha már elvették a gyermeket, mely törvény büntetné a visszarablót, aminő akárhány kerülne a cigány nép közt. A farkas is utána megy elrabolt kölykének!

Heródesi szerepre a magyar állam nem vállalkozhatik!

Azt is hallottam emliteni, hogy talán némelyek által javaslatba lett hozva a cigánynak a kocsi-ló tartástól való eltiltása, a vándorlás korlátozása céljából.

Ilyen lehetetlenség a mostani törvények keretében szóba sem jöhet; mindenki azt vesz a pénzén, amit akar; azután meg melyik cigánytól vennénk el a lovat? A lókupectől is? Hiszen mind az, ha akarja. De céltalan is lenne, mert a cigány vándorolna gyalog is, amint most is megteszi. A kocsi, ló nem nélkülözhetlen kellék a vándorláshoz; inkább vagyon, melybe pénzét fekteti, külszin, melynek palástjába kártékonyságát burkolja, fényüzési cikk, mellyel gyalogsorban levő társainak imponálhat, no meg alkalmatosság, mely a vándorlást kényelmessé teszi. Mindezt nélkülözi, mellőzi a cigány, csak vándorolhasson.

Más útat és módot kell tehát keresnünk arra, hogy a cigány-kérdést erőszak alkalmazása nélkül, közmegnyugvást keltő módon megoldjuk, őket polgárositsuk, a társadalomnak, amennyire lehet, hasznos tagjaivá tegyük, fejlesszük.

Ilyen út és mód keresését tűztem ki feladatomul.

A módszernek gyorsan és gyökeresen hatónak kell lennie, ezzel tisztában vagyok. Azt tartom, hogy nemcsak a jövő nemzedék sorsát kell irányitani a polgárosulás felé, amint ezt a gyermekek elszedése célozná, hanem a most élő összes cigányság életfolyását kell biztos gátak által szorosan, áthághatlanul övezett oly mederbe terelni, szoritani, mely a felölelt rakoncátlan, vad tömeget majdnem észrevétlenül, erőszak és költség nélkül a polgárosulás ölébe vezeti.

Hogy a módszert mennyire sikerült megtalálnom, a következőkben adom elő.

*

Az orvos a kezelése alá kerülő beteget először megvizsgálja, majd megállapitja a diagnosist; gyógyszert csak azután rendel.

Ha a betegség különleges volta úgy kivánja, különleges gyógyszereket, sőt fájdalmas műtétet is alkalmaz.

Kövessük az orvos eljárását.

A mi betegünk a vándorcigány.

Betegségét, — vagyis igaz néven nevezve — különleges mivoltját, helyzetét, mely ellen nekünk küzdenünk, megváltoztatásán működnünk kell, állapitsuk meg a következőkben:

I. A cigányoknak nincs hazája, jobban mondva, rendes lakóhelye (illetőségi helynek is értendő), folyton vándor-úton van és e közben szabad ég alatt tanyáz.

II. Nincs vallása.

III. Nincs törvényes családi állapota.

IV. Nincs a rendes megélhetést helyhez kötötten is biztositó foglalkozása, keresete.

Ezek azok a betegségi tünetek, melyek a cigányt jellemzik, megkülönböztetik és merőben elválasztják a polgárosult társadalom más, még legalsóbb fokú osztályaitól is.

Azon különlegességét, hogy az adófizetés és a katonáskodás alól felmentve érzi magát, talán fel sem kellene emlitenem; nem érdemli meg a fáradságot, most még. Pedig ha elgondoljuk, hogy egy sok ezer főt számláló néptörzs itt köztünk él, ide való, ipart folytat, kereskedik, jön-megy, igénybe veszi a köztisztviselőket, használja az útakat, esetleg gyógykezelésben, kórházi ápolásban részesül, szóval a polgári társadalomnak és intézményeinek segélyét élvezi, — ezzel szemben ő viszontszolgálatot nem teljesit, adót egyáltalán nem fizet, katonát nem szolgáltat, sőt mint közveszélyes népcsoport a köznek sok fáradtságot, kellemetlenséget és költséget okoz: mindez talán mégis furcsa! Honnan meriti minderre a jogot, kiváltságot? Az álladalom eddigi nemtörődömségéből!

Meg vagyok róla győződve, hogy ha velük ezután foglalkozunk, eddig élvezett szabadságukat korlátozzuk, ezáltal helyhez szoktatjuk, kötjük, szóval eddigi .életmódjukat a polgárosulás jegyébe vesszük, akkor aránylag rövid időn belül hasznosabb tagjává lesz a cigány a társadalomnak, mint azt első tekintetre hinni lehetne. Nem kell ugyanis feledni azon, ugyancsak kivételes képességeket, melyek a vándor-cigányban az általa mellesleg üzött foglalkozások gyakorlása közben már is felfedezhetők, később fejleszthetők és kihasználhatók lesznek.

*

Fentebb I—IV. alatt soroltam elő azon különleges mivoltot, helyzetet, mely a cigány életfolyása közben mint főmozzanat megfigyelhető, irányadó, elhatározó.

Erős meggyőződésem, hogy a cigány közveszélyes voltának ezen I—IV. pont alatt felsorolt tulajdonsága, helyzete a szülőanyja, táplálója, fentartója; ezek megszüntetése, elenyésztése fogja a cigánykérdést megoldani.

Most sorra veszem mindannyit. Közbefűzve adom a bajok orvoslási módját, tételesen. Állitásaimat, javaslataimnak szükségességét, alkalmas voltát bizonyitom is mindjárt, a könnyebb megérthetés, tájékozódás kedveért. Bizonyitékaimat a köztudomásból, részben saját tapasztalataim tárházából veszem.

I. FEJEZET.

„A cigánynak nincs hazája, jobban mondva nincs rendes lakóhelye, folyton vándorúton van és e közben szabad ég alatt tanyáz.“

A haza fogalma a mi vándorcigányunk előtt ismeretlen. Velünk nem azonos eredetű, faji jellege merőben különböző, e földhöz gyökerezve nincs, ide nem köti semmi, életmódja őt az élősdiek osztályába sorozza. Sáska, mely pusztitólag hatol előre, községi, megyei vagy országhatárt nem ismerve. Nemzetközi, s ha mégis legtöbbnyire csak Magyarországon vándorol, annak oka csupán az, hogy útlevele nincs, a határon pedig átszökni nem tud. Mindamellett sűrűn találkozni csapatokkal, melyek az egész continenst bejárták s minden nyelven beszélnek. Ezek valóban nemzetköziek, a mostani rendszer mellett vándorlásaikban megállithatlanok.

Hogy *rendes lakóhelye* nincs, azt mindenki tudja, mert ugyan melyik *„vándor“*-nak van ilyen; arra a kérdésre, hogy *„hová való vagy?“* az a felelete: *„a falu végére!“* De hogy *melyikére,* azt a legtöbbször *nem tudja* vagy *tudni nem akarja.*

Hogy örökké *vándorol,* minden kétségen felül áll. Hisz ezt sajogja a társadalom, ebben fekszik az ő veszedelmessége, mert vándorlása közben követi el mindazon gonosz tetteket, melyeket a cigány rovására szoktunk irni. A *vándorélet* az alkalom, *a vad erkölcs, a dologtalanság* és az azzal járó *kenyérnélküliség* pedig az ok, mely a cigányt rákapatja, avagy rákényszeriti gonosz tetteinek elkövetésére. Hogy erről a mostani rendszer, jobban mondva rendszernélküliség mellett le nem szokik, az is bizonyos, mert való igaz az, hogy a cigány ez idő szerint még a törvényen kivüli állapotot a legteljesebben, a legszabadabban élvezi. Erre ösztönzi is rendkivüli szabadságszeretete és dologtalansága, ezért tür, szenved emberfeletti módon, megveti a jólétet is, mit a már

megkisérelt telepités sikertelensége bizonyit legjobban. A mostani vad erkölcsű, de elég fürge nomádcigány rabságban elnémul, megtörik, folyton szökésen spekulál, mi ha nem sikerül, bánatában elpusztul. Csak a korlátlan szabadság az ő eleme. Ha vándorlásuk korlátozva lesz, erkölcsük szelidül és a végleges helyhez kötésbe a megszokás révén beletörődnek.

Különös, de *érthető* sajátossága, hogy folyton a szabad ég alatt, vékony sátor árnyában tanyáz. A zárt levegőt épen nem sziveli, télen meleg helyen, pl. szobában meg nem maradhat. *Érthető,* mert őt szállásra be nem fogadja senki, egy helyben nem tűrik meg soká, állandó lakást sem nem készithet, sem nem bérelhet pár napra vagy hétre. Úgy szólván kénytelen vele, mint a csiga, hogy lakását, a sátrát magával hordja.

És most a cigánykérdés gordiusi csomójához érkeztünk, de már jórészt — mondhatni teljesen — meg is oldottuk, mihelyt *hazát adunk a cigánynak, rendes lakóhelyet (községet) jelölünk ki számára; vándorlásában korlátozzuk és végül rendes emberi lakásba szoktatjuk.*

Lássunk a kivitelhez.

Hazát úgy kap a cigány, ha innen külföldre soha ki nem eresztjük, *útlevelet neki semmi szin alatt nem adunk.* Ha ezt nem tesszük, de mi magunk elkezdjük a civilizátori munkát, akkor mindig akad majd hazatérő család vagy karaván, amely az itteni új viszonyokba már be nem illik; ezekkel újra kellene kezdeni a munkát, ami az egész műre zavarólag hatna, annak egyöntetűségét megbontaná. Feltehető a cigányfurfangról, hogy a külföldre kapott útlevéllel itthon kóborolna jó ideig, azon ürügy alatt, hogy most indul külföldi útjára. Igy aztán kivonná magát az itthon maradó cigányok számára életbelépő szabályzat alól, s végezné vándorlását tovább úgy, mint eddig.

Ne adassék tehát vándorcigánynak külföldre útlevél! Ha már a mieink, legyenek itthon, ne discreditálják folyton a magyar civilizátiót, se modellul ne szolgáljanak a magyar tipus megörökitésére a bennünket még most is gyakran ázsiai vadaknak néző tájékozatlan külföld előtt, mint az most tényleg megtörténik. De mirevaló is volna az útlevél? A legtöbb ezzel sem jut messze, visszatoloncolják.

Jelentősebb és bonyolultabb is az *állandó lakóhely* kijelölése. Ez fogas kérdés. Itt az illetőségi hely lenne majd irányadó, azon perctől kezdve, melyben a civilizátori munka megindul. Azonban a cigányok illetőségi helyének megállapitására az 1886. évi XXII. t. c. (községi törvény) alig ad

valami támpontot, mert a cigány egy helyben sok időt nem tölt, azt, hogy hol született, senki sem tudja, ő meg nem vallja be. Adót sehol sem fizet, katona sem volt; ezek valamelyikének ismérvét az idézett t. c. 16. §-a megkivánja az illetőség megállapitásának feltételéül. Az ezen t. c. 6. §-a második bekezdése pedig az anya illetőségét állapitja meg a törvénytelen gyermekekre nézve, a cigány pedig mind törvénytelen. Ez alapon azonban soha sem lehetne egyetlen cigány illetőségét sem megállapitani, mert arra már nincs eset, hogy a cigányasszony illetőségét valaki csak sejthetné is. Ezzel sem ő maga, sem az „*embere*“ nem törődött. Ennyire a cigányasszony, mint alsóbbrendű lény, érdemesitve nincs.

Itt valahogy segiteni kell. Hogy miként, erre csak a cigánytörzsek, karavánok és családok közt, továbbá a cigányok által különösen meglepett vidék községeiben teendő tanulmányozás után lehetne preciz javaslattal előállani.

A cigány illetőségével egy külön fejezetben foglalkozom, most áttérek arra, mily intézkedés teendő, mely út és mód követendő a *vándorlás* mérséklése, illetve teljes megakasztása céljából.

Vándorlásában a cigányt csak úgy lehet korlátozni, ha a mostani alakban való vándorlást eleintén szigorú feltételekhez kötjük, később pedig teljesen eltiltjuk. A feltételek betartása a legszigorúbb ellenőrzés alatt állana és az ellene vétő *azonnal* elvenné méltó büntetését.

A feltételeket a következőkben állitanám fel:

I. *Csak a családfő indulhat lakóhelyéről (mely a legtöbb esetben illetőségi hely is) kenyérkereső útra, a legszükségesebb férfi családtagokkal, mint üzleti segédekkel, 12 éven aluli figyermek és bármily korú nő azonban soha.*

Magam is hiszem, hogy ezen sarkalatos elvnek keresztül vitele ütköznék majd a legtöbb akadályba a civilizátori munka első éveiben, különösen addig, mig az illetőségi hely minden cigányra nézve kijelölve nem lesz. De lehetne, mondjuk az első három évben, ezen is könnyiteni oly módon, hogy ezen idő alatt meg lenne engedve a családnak a családfővel együtt útaznia, de csupán egy családnak, nem karavánokban; ezen idő alkalmas lenne nekik illetőségi vagy letelepülési hely keresése, kinézése szempontjából is. Több időt engedni azonban annyi volna, mint előre is illuzóriussá tenni a megtelepitési szándék komoly voltát.

Kijelentem azonban, hogy én a vándorcigányokkal szemben csupán a kérlelhetlen szigorú eljárásnak volnék

mindenkor szószólója; mert ezen utolérhetlen furfangú nép minden könnyitésben az ellenük célbavett eljárás lazaságát sejti meg, s ezt igyekszik hasznára forditani, a végelintézést elodázni.

Az I. alatt felállitott tilalom jogosult voltára az indokot az élet szolgáltatja.

A házaló ipar üzésénél nem látja az ember azt, hogy az üzletfő (családfő) egész családjával faluznék, vásároznék, házalna; csupán a házalóipar sokfélesége szerint szükséges számú családtagot vagy alkalmazottat viszi magával üzleti útjára. Az útközben szerzett pénzen tartja el magát, alkalmazottait és otthon maradt családját, melynek számára — esetleg hosszú kimaradás esetén — postán küldi a pénzt. Sűrűn látjuk ezt a gyolcsos, üveges és drótos tótoknál, a viaszosvásznas krajnaiaknál stb. stb.

Ha nincs szüksége a házalónak az üzletek lebonyolitásánál családjára, ép úgy nem lenne szüksége a vándorcigánynak sem arra, hogy összes perepúttyát magával cipelje, ha tisztességes munkára vagy kereskedésre komolyan csak egy percig is gondolna. De tudjuk azt, hogy a munkakeresés és kupeckodás neki csak ürügy arra, hogy szabadon csavaroghasson, mindenüvé befurakodhassék, a helyzeteket kikémlelje és a legelső alkalmat felhasználja arra, hogy lopjon, csaljon, fosztogasson, raboljon, gyilkoljon. Ezen munkálkodása közben van neki mulhatatlanul szüksége családjára, mely nélkül sok gonosztett nem volna véghezvihető. Ahol a férfi nem alkalmas, ott van a nő; a kutatásnak, kémlelésnek, kulcslenyomatok és helyismeret szerzésének, vásári tolvajlásnak, lopott holmi és bűnjelek eltűntetésének nagyobb mestere a nő; mig a gyermek kisebb réseken való bebujtatásnál és a könyörület, sajnálkozás felköltésénél, vagyis koldulás alkalmával talál nélkülözhetlen foglalkozást.

Isten ments, hogy a tisztességes ipart üző házalókat megsérteni akarnám azzal, hogy foglalkozásukat a vándorcigányokéval állitsam párhuzamba; de tagadni nem lehet, hogy az egyes iparágak üzésében, a gyakorlatban való érvényesitésében van valami hasonlatosság. A cigány az ő mesterségét szintén vándor-úton végzi, de ezen vándorútján vele van egész családja, összes vagyonával együtt.

Ebben rejlik az egyik házaló hasznossága és a másik vándorló veszedelmessége, ártalmassága.

Mig a házaló rendes lakhelyén kivül bárhol is idegenben érzi magát, házára, családjára gondol, üzleti útját ezek kedvéért igyekszik a lehetőség szerint minél rövi-

debbre szabni: addig a vándorcigány igyekszik magát bárhol is minél jobban találni, az időt egy-egy helyen munkakeresés vagy csereberélés örve alatt minél tovább kihúzni azért, hogy illetőségi vagy tartózkodási helyére hamarosan visszatérni ne kellessék. Miért? Mert családja, vagyona vele van folyton, nem vágyódik utána, sem annak szüksége nem mutatkozik, hogy vagyona rendezése végett haza siessen.

II. *A vándorcigány-család útikönyvvel látandó el.*

Eddig is volt és most is van a cigánynak útigazolványa, de mivel ezen jegyecske nem tartalmazza a birtokos teljes személyleirását, s különösen azért, mert a családtagok csak szám szerint vannak benne felemlitve: alig szolgált egyébre, mint arra, hogy a cigány vándorlását igazolja s a beleirt személyek megcserélgetését lehetővé tegye. A személyleirás csak az általános ismertetőjelekre szoritkozván, oly általános leirását adja a cigánynak, hogy minden családban van olyan tag, akire ráillik. „Utazik 9 tagú családjával“, mondja a jegy, de hogy kik, mik, hogy hivják őket, mennyi idősek, férfiak-e vagy nők, afelől nem ad semmi felvilágositást.

Ha a polgárositó munka első 3 évében meg lesz engedve a cigánynak családját is magával vinni vándorútjára, ez esetben az úti-könyvben a családnak minden tagja egy lapot kap, mely pontos személyleirását tartalmazza, de tartaléklapra is szükség lesz például a beházasulók, újszülöttek részére; mig ha a cigány vándorútra — az eddigi értelemben — többé nem mehet, hanem csupán üzleti útra indulhat családjának pár férfi tagjával, akkor csak annyi lap lenne szükséges, a hány taggal engedélyezve lesz a házalás.

A nacionálának és a személyleirásnak a lehető legaprólékosabbnak, legpontosabbnak kell lennie. Olyannak pl., mint aminőt a fogságba kerülő egyénekről a fogház-börtönfelügyelők vesznek fel. Ez igen fontos.

Én az úti-könyvek első lapjára a családfő arczképét is oda illesztetném, bármennyire tessék ez első tekintetre talán még nevetségesnek is. A hozzátartozandóság bizonyitása végett a családtagok mindegyikének személyi okmányai is csatoltassanak: születési, házassági és elhalálozási anyakönyvi kivonatok, vagy ezeket pótló, helyettesitő helyhatósági bizonyitványok képében. A jelenre nézve lehetőség szerint, a jövőre nézve pedig feltétlenül szükségesnek tartom ezen okmányok beszerzését. A kir. anyakönyvvezetők

kötelezendők lennének az okmányoknak azonnal való kiállitására, mihelyt az anyakönyvi eset eléjük kerül.

Az úti-könyveknek tartalmazniok kell a cigányok polgárositására vonatkozó törvény vagy kormányrendelet teljes szövegét s a büntető határozatokat, hogy a vétőkre a büntetés rajtaérés alkalmával azonnal, saját könyvükből ráolvasható legyen.

Végül jókora ürlapcsomagot kell a könyvhöz fűzni, hogy a 3. pont szerint kötelező jelentkezések beirására elég hely legyen.

Ha úti-igazolványra (házalókönyv) valamely ipart folytató, egyébként nem gyanús, szabad polgárembernek is szüksége van, már csak üzlete korlátlan gyakorlásának és útja akadálytalan folytathatásának biztositása végett is: mennyivel inkább szüksége van ilyenre a cigánynak, aki legjámborabb megjelenésével is mindenkiben gyanút kelt, minek következményeitől — a motozás és kisérgetéstől — igen sokszor csak hirtelenében előlegezett testi fenyiték árán szabadul meg egyes szerencsés esetekben.

Annak részletes fejtegetésére, hogy a hatóságokra és közegeikre nézve miért oly nélkülözhetetlen fontosságú az, hogy a cigányok az általam ajánlott tartalmú úti-könyvekkel ellátva legyenek, ki sem térek, azért, mert az okokat csekélységemnél sokkal jobban tudják, a hiányt a gyakorlatban érzik.

A személyleirás pontosságánál nem lehetünk eléggé az aprólékosságig menők, tekintettel arra, hogy a cigány alakját, ismertető jeleit könnyen változtatja, még öncsonkitás révén is. Arcot leirni a legkevesebb embernek sikerül úgy, hogy a leirásról a leirtra ráismerni lehessen, mig a fénykép többnyire biztos személyismertetőül szolgál. Ha az állam szükségesnek látta az arcképes igazolványok behozatalát a kedvezményes vasúti jegyek használatánál, úri emberekkel szemben, mennyivel szükségesebb ezen intézkedés egy állandóan rendőri felügyelet alatt álló embercsoport hathatós ellenőrizhetése szempontjából? Nagyobb rendőrségi központokon most is fényképezik a gonosztevőket, mely intézménynek óriási haszna van.

Mint előbb már emlitettem, eddig az volt szokásban, hogy a szolgabiróságok és rendőrkapitányságok által kiállitott úti-igazolványokon a családtagok csak számszerint lettek felemlitve; ezen jelzés azonban egyáltalán nem szolgálhat a személyazonosság szoros ellenőrzésének és megállapitásának bázisául; nyomozás, üldöztetés esetén könnyen lehetett egyik családból valakit cserében a másiknál elbujtatni

stb., ezzel szemben az utazócsoport minden egyes tagjának személyleirását tartalmazó **könyv** a kutatót a csoportbeliek személyazonosságáról azonnal felvilágositja, meggyőzi. A személyi okmányok beszerzése azért kivánatos, mert a névcsere, vallás, a születés törvényessége és a netaláni házasságkötések körüli cigányhazudozásnak eleje vétetnék s egyébként is az élet minden viszonyainak megvilágitását, bizonyitását eredményezné a cigánykérdés végleges rendezésénél. Kizáratnék az által a gyermekrablás esete vagy gyanúja és egyes családtagok elsikkadása. Feltétlenül szükséges az is, hogy az egy csoportban utazókat csupán a családfő úti-könyve igazolja, mert ha például a felnőttek külön igazolványt kapnak, az összetartozandóság meglazul, a tagok nem félnek külön portyára is elrándulni, mivel igazolványuk kezükben lévén, őket kérdőre vonni nem lehetne, mig igazolvány nélkül mozdulni sem mernek, mert elfogatás esetén ők is, meg a csoportfő is bajba, büntetés alá kerülne. A családból, úticsoportból való kiválás, vagy abba bármi cimen való felvétel hatósági engedélytől legyen függővé téve, úgy, hogy a kivált személy az egyik könyvből ki-, a másikba pedig beirassék vagy szükség szerint, pl. külön családalapitás esetén külön úti-könyvvel látassék el.

Az úti-könyvnek tarlalmaznia kell még a család minden tagja által elszenvedett büntetéseket is, úgy a multra, mint a jövőre nézve, hogy a kutató, vagy az itélkező az illetők bűnminősültségével egyszeriben tisztába jöhessen.

Ha már majd oda érünk, hogy a cigány családját nem viszi magával, hanem egyedül indul üzleti útjára, akkor az úti-könyv kellékei is módosulnak, pl. az okmányok csatolása elmarad, ki- és beirás nem történik stb. Erről azonban ráérünk majd akkor intézkedni.

III. *Vándorúton a cigány jelentkezésre szoritandó.*

Ha az állam megkivánja azt, hogy a házaló, sorsjegyárúsitó, biztositó ügynök stb. a foglalkozás megkezdése előtt a községi elöljáróságnál jelentkezzék, holott ezek teljesen polgárosult, sőt sokszor művelt emberek is: mennyivel inkább kell a jelentkezést megkivánni a vándorcigánytól, akinek egész életfolyása abból áll ki, hogy embert, vagyont rongáljon?!

Kivétel nélkül, feltétlen jelentkezésre kell tehát szoritani, kötelezni a cigányt mindazon községek csendőrsége vagy rendőrsége, vagy elöljárósága, birája előtt, melyeket vándorútjában érint, még ha a községek összeépülve vannak is, mint teszem Aradmegyében Paulis, Ménes, Gyorok, Kuvin, Kova-

szincz; sőt meg kell követelni a jelentkezésnél annak bemondását is, hogy indulás után közvetlen mely községbe utazik s ez az úti-könyvbe beirandó, mert külömben útat veszt a cigány különösen oly pontokon, ahol egy nap alatt 3 vármegyét is érinthet. Az úti-könyv arcképe, pontos személyleirása, személyi okmánya mind semmit sem ér, ha a jelentkezési kötelezettséget úgy állitanánk fel, hogy pl. a cigány napjában csak egyszer tartoznék — az útjába esett valamelyik községben — jelentkezni. Mindjárt példái val szolgálok: indul a cigánycsalád teszem csongrádmegye-Csongrádról reggel, átmegy a Tiszán kompon Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe Csépára, siet Tiszasasra, innen a kompon ismét a Tisza jobbpartjára, Alpárra, Pestmegyébe ér; ettől egy ugrás Kecskemét th. város területe. Mindezen helyeket 5 óra alatt megjárhatja. Már most mi történik, ha Csongrádról távoztában a tanyák közt valami csinyt, bűncselekményt követett el egy a családból kivált különitmény? Ez siet egyenesen Alpárra, ahová a Túlatiszát megjárt csapat is megérkezik. Itt együtt jelentkeznek, az alibi igazolva van s ők kényelmesen sétálnak át Kecskemét területére. Most a csongrádi bűntett nyomán zaj kél, mennek a nyomon Alpár felé s megtalálják a cigányt kecskeméti területen. Igen, de ők túl a Tiszán jártukat igazolhatják, mert a zöme tényleg ott járt, ezt igazolják a kompok, mivel azonban útközben sehol megszámlálva nem lettek, a különitmény távolléte nem bizonyitható s igy a bűntett felderitetlen marad, az igazságszolgáltatás nyomot veszt. Igy történhetik ez meg nappal, hát még éjjel mily cselvetések esnek meg? Mindez ki lesz zárva, ha mondjuk, majd Csépán is, Tiszasason is jelentkezniök kell, ahol összeszámlálják őket s a hiány felfedeztetik s megtoroltatik!

A jelentkezést személyesen és együttesen, vagyis a csoportba tartozóknak valamennyinek egyszerre kell megtennie az erre kijelölendő hivatalos személy előtt éspedig azonnal a községbe érkezés után. Az úti-könyv ott, hol meghál a cigány, vagy tovább maradásra engedélyt kap, a tartozkodás idejére bevonandó. *A falu alól nem megy a cigány rablóportyára, ezt csak az úton-útfélen, erdőkben meghúzódó, ellenőrzés alatt nem álló cigánysereg teheti.*

Ha a csapat azonnal tovább megy, akkor a jelentkezés igy irandó be az úti-könyvbe: *„Érkezett Tiszasasról Alpárra 1904. évi február 5-én délelőtt 9 órakor, 10 fő teljes létszámmal, indul azonnal Tiszaujfalura.“* Ha azonban Alpáron pl. 3 napi engedélyt kap, akkor a beirás a következő lesz: *„Érkezett Alpárra Tiszasasról 1904. február 5-én délelőtt 9 órakor, 10 fő*

teljes létszámmal, maradásra engedélyt kap 1904. február 8. délelőtt 8 óráig." Az engedélyezett idő leteltével tartozik a csapat teljes létszámmal az illető hatósági személy előtt jelentkezni, aki szemle után a következőket irja be az útikönyvbe: „*Jelentkezett fenti időben s indult, teljes 10 fő létszámmal, Tiszaujfalura.*" Azon esetben, ha pl. az Alpáron való 3 napi tartozkodás alatt születés vagy halálozás révén létszám változás történt, ezen eset az úti-könyvbe ott beirandó. Például a személyi leirások következő üres lapján feliratik: X. Y.; az életkornál: született Alpáron, 1904. évi február 7. — a többi üres marad, mig az is kitölthető lesz — a jegyzet rovatba be kell irni, hogy születési bizonyitvány csatolva, pl. 13. szám alatt s tényleg csatolandó is. Elhalálozás esetén az illető személyleirási lapja keresztül húzandó szines tintával s ugyanezzel felirandó, hogy halotti anyakönyvi kivonata csatolva 14. f. sz. a.

Ha a csoport nem teljes létszámmal vagy több taggal jelentkezik, vagy nem a beosztott útirány betartásával, vagy egy közbeeső község elhagyásával, tehát a jelentkezés elmulasztásával érkezett meg: nem szabad semmi kifogást elfogadni, mert az csak ürügy valamely baj palástolására; azért is azonnal intézkedni kell arról, hogy a csoportfő felelősségre vonassék, a hiányzó vagy a fölösnek talált csatlakozó köröztessék, illetve felelősségre vonassék.

Az ily szigorú jelentkezési szabályok végre is oda hatnak, hogy a cigány tudatára jön annak, hogy a régi aranyidők lejártak, a korlátlan szabadságnak vége; megunja a csavargását korlátozó folytonos jelentkezést, zaklatást, számitásaiban zavartatik, az utolérhetlenség biztos érzete megrendül benne, mihamarabb polgárosulni fog, letelepszik s a megélhetést feltételező úgyis csekély igényét helyhez kötötten fogja kielégiteni, ami tőle a 3 évi idő letelte után, mely neki a letelepülési hely keresésére — bár súlyos feltételek, korlátok mellett — engedélyeztetett, feltétlenül meg is kivánandó.

Az úti-könyv előkérése kötelességévé teendő a hidak, vámok kezelőszemélyzetének és a komp-, révbérlők vagy kezelőknek is. Ez úton a cigányoknak sok rendetlenkedése fog megakadályoztatni.

IV. *Ne engedtessék meg, hogy a cigány a községek belterületén kivül bárhol is megállhasson vagy hálhasson és menetelés közben az országútak mellőzésével a dülőútakat is használhassa.* Kisközségekben a biró, puszta-községekben vagy önálló pusztákon az ottani elöljáró — pusztabiró — az a személy,

aki a községi rendőrséget helyettesiti s az ezekre ruházott ellenőrzési kötelezettséget előirás szerint teljesiti. Országúton, erdőben, vagy valamely város vagy község határában meghálni semmi esetben se legyen szabad. Ennek megakadályozása tétessék kötelességévé a csend- és rendőrségen kivül még a mező-, hegy-, vad- és erdőőröknek és csőszöknek is. Minden a külterületen éj idején, vagy dülőúton bármikor talált cigánycsapat vagy egyes csavargó az ellenőrző rendőrközegek elé állitandó minden irgalom nélkül, — el nem fogadva a már szokásos védekezést, hogy a ló kiállt, a kerék összetört, eltévedt stb., mellyel a cigány valamely helyen való tartózkodásának meghosszabbitását kierőszakolni vagy magát igazolni most is megkisérli. Ne legyen szabad a cigánynak úton-útfélen etetés vagy pihenés céljából kiereszteni, mert azalatt a lábra kelhető csoporttagok a közeli tanyákat ellepik, lopnak, alkalomadtán fosztogatnak, rabolnak is. Utazás közben ne legyen szabad nekik a csoportot, kocsit elhagyni, mert ép az ily szétterülő cigánynép a legveszedelmesebb a közbiztonságra. Tudjuk, hogy a nyári munka idején őrizetlenül, vagy gyermekek, asszonyok felügyeletére hagyott tanyákon mily sok fosztogatás és egyéb bűncselekmény lesz a cigányok által elkövetve. Mindez csak a fent jelzett tilalmak felállitása által foghat korlátozódni s végleg meg is szűnni.

V. *Vándorlási engedély hosszabb időre, mint 1 hóra, ne adassék ki.*

Ez legyen általánosságban megállapitva. Kivételnek csupán oly foglalkozású cigányoknál, a kiknél a tűzhelytől való eltávozásra 1 hó kevésnek mutatkozik, a körülmények s a megbizhatóság, bűntetlen előélet tekintetbe vétele mellett lehet helye, pl. a teknőcsinálóknál, akik egyes helyeken egész nyáron is eldolgoznak, — lókupec vagy fűrócsináló, vagy úgynevezett kolompár, lakatos-cigány a hosszabb távollétet úgyis csak rosszra használja. Hosszabb kimaradás csakis újabb, megújitott hatósági engedéllyel legyen lehetséges; a kapott vándorlási idő önkényes meghosszabbitása szigorúan büntettessék.

VI. *A csapatvezető köteles legyen az úti-könyvben foglalt egyénekről fejenként, továbbá azok tetteiről is számolni.*

Ezen tilalom igen sok rossz cselekedet elkövetésének fogja elejét venni. Ha a szülő, gyám és gondnok vagyon- és büntetőjogi felelősséggel tartozik a gondjaira bizottakkal és azok tetteivel szemben, valamint a gazda és iparos, vagy

gyáros alkalmazottaival szemben: miért legyen ilyen felelősség alól a cigány felmentve, aki megbizhatlansága, veleszületett gonosztevő volta, rosszratermettsége miatt a törvény és társadalom elnézésére, kiméletére egyáltalán rá nem szolgált.

VII. *Egy úti-engedélyt nyert csoportba új tagot felvenni, bujdosót csak rövid időre is megtűrni ne legyen szabad.*

Valamely bűntett elkövetésében megakadályozott vagy szétugrasztott cigánybanda tagjai, bár néha már előre meghatározott helyen újra összeverődnek, de nagyobb, súlyosabb beszámitás alá eső bűneseteknél, ahol hosszas, erélyes üldöztetésnek néznek elébe, mégis azon fogással élnek, hogy egy másik — alibijét könnyen igazolni tudó — karavánnál húzzák meg magukat. Ennek megakadályozására kell a fenti, könnyitést nem tűrő tilalmat felállitani. Amint az ellenőrzés ilyenre akad, biztos lehet benne, hogy az illető valamely kiérdemelt büntetés elől búvik. Viszont, ha valamely csoportból egy tag hiányzik, bizonyos, hogy a csoport, vagy legalább a hiányzó tag valami hibát követett el. Az odaszegődött egyén leveendő személyleirása alapján, a hiányzó pedig, mint ilyen, az úti-könyvben foglalt adatok alapján, a „Rendőri Közlöny"-ben azonnal körözendő, ilyen módon elfogatás esetén mindkettő személyazonossága, bűnössége megállapitható lenne. Ha egyéb baj ki nem sülne is, de legalább a rendőri büntetést sem egyik, sem másik ki nem kerülné s abban az útitársról számolni nem tudó csoportfő is részesülne. A magában elcsipett csavargó cigány feltétlen bűnös valamiben, ez szintén a „Rendőri Közlöny"-be kell hogy kerüljön, a körözés révén kiléte megállapitható, a csavargó megbüntethető lesz.

De ne legyen megengedve több, mint egy családnak együtt, egy úton való járása sem, — mint ezt már fennebb is mondtam, — mert másképp nagyobb bandák verődnének össze s kisebb rendőri erőnek, számuk nagyságánál fogva, imponálnának, ellenszegülnének, erőszakoskodásra, erejük túlsúlyára támaszkodva, könnyebben vetemednének.

Ezzel befejeztem a cigányok vándorlását szabályozó rendelkezések és tilalmak sorozatát.

II. FEJEZET.

Eljáró hatóságok.

Minden, a cigányok mozgását irányitó, szabályozó és korlátozó intézkedés áthágása büntetendő cselekményt, és pedig *kihágást* kell hogy képezzen, a kihágási eljárás pedig a rendőrhatóságok hatáskörébe lenne utalandó, különösen azért, hogy a bűn hosszadalmas birói eljárás mellőzésével büntetését azonnal elvegye. Feltéve, ha birói útra tereltetnék a szóban forgó eljárás, akkor a tettenkapott cigányt azonnal letartóztatni s a biróság elé kisérni kellene, ahol mindaddig fogva maradna, mig ügye az esetleg közbevetett felebbezés elintézésével befejezést nyerne és esetleg büntetését megkezdhetné. Mert ha a cigányt tettenkapás esetén a jegyzőkönyv vagy tényvázlat felvétele után szabadon eresztjük, nincs a világon olyan kézbesitő, aki neki az eljáró biróság idézését kézbesiteni birná. Igy a cigány a büntetés alól minden esetben kimenekül. Ha pedig fogva tartatik a birói eljárás befejeztéig, akkor a büntetési alapra, illetve az államkincstárra kibirhatlan teher rovatnék.

Ezen szempontból mérlegelve az ügyet, azt tartanánk helyesnek, ha a cigánykérdés rendezése és ezen népfaj polgárositása céljából felállitandó szabályok áthágásának megbüntetése a rendőri hatóságok hatáskörébe utaltatnék. Igy aztán a kihágó cigány büntetését rövid úton megkaphatná; a sok huzavona, kijátszás, szökés, költség stb. elkerültetnék.

Fórumok lennének: 1-ső fokban a községi elöljáróság, körjegyzőségekben a körjegyző székhelyének elöljárósága, mint a cigányügyben eljáró rendőrhatóság; 2-ik fokban a járási szolgabiróság, mely végleges itéletet hozna.

Természetes, hogy súlyosabb beszámitású bűnesetek elbirálására a fennálló törvények az irányadók.

A községi elöljáróságokat nem lehet elkerülni a jelen esetben, már csak azért sem, mert a kihágó cigányt a járási szolgabirósághoz kisérgetni, igen súlyos feladatot róna a kir. csendőrségre; ezt igen sok esetben elvonná amúgy is súlyos és fontos szolgálatának teljesitésétől, miáltal a közbiztonság lazulna meg; de a rövid, gyors eljárás szempontjából is kell, hogy a szóbanforgó, bizvást országosnak mondható, de a községek közbiztonságát első sorban érintő ügy rendezése körül a község elöljárósága is alkalmazást találjon. Hogy a reábizott teendők ellátása nem kerülne rossz

kézbe, bizonyitja az, hogy a mezőrendőri ügyeknél előforduló kihágások elbirálása is reájuk bizatott s az elöljáróságok erre érdemesnek is mutatkoznak. Több, mint két fórum felállitása teljesen feleslegesnek látszik.

Mint egyéb kihágásoknál, úgy itt is fel kell állitani bizonyos minimális büntetést, melynek alkalmazása a felebbezést kizárná.

III. FEJEZET.

Megtorlás.

A felállitott tilalmak minduntalan való áthágását és a sűrű visszaesést csak úgy birjuk eredménnyel megakadályozni, illetve a minimumra csökkenteni, ha a kihágást elkövető egyének természetének megfelelő büntetésnemet alkalmazunk, nemcsak azért, hogy a bűncselekmény elkövetése megtorolva legyen, hanem azért is, hogy az illető egyénre elriasztó hatást is gyakoroljon.

Ha valahol, úgy itt alkalmazandó azon elv, hogy *kivételes helyzetben csak kivételes eszközök alkalmazása vezet célhoz.*

Tudjuk azt, hogy kihágásért hosszabb fogságbüntetést kiszabni nem lehet. Pár napi fogságot pedig még a cigány is eltűr, bármennyire irtózik is külömben tőle. A cigányra nézve még kis adagban mérve is súlyos büntetésnemet kell tehát alkalmazni, ami nem lehet egyéb, mint férfiaknál a botbüntetés, nőknél a kikötés. Általánosan ismert gyengéje ugyanis a cigánynak az, hogy félti a bőrét, még pedig nagyon; az lenne tehát reá nézve a legnagyobb büntetés, hogy ha kihágás elkövetése esetére kijárna neki bizonyos számú botütés.

A cigányok természetét ismerve, minden kétségen felül állónak tartom, hogy különösen a felállitandó jelentkezési szabályokhoz, a botbüntetés alkalmazásba vétele után, már rövid időn belől alkalmazkodnának; ezen szabályok szigorúsága, úgyszólván betarthatlansága pedig aránylag szintén rövid idő alatt az egy helyben való végleges letelepedésre, tehát a nomádélet abbanhagyására kényszeritené, szoktatná őket, ami a polgárosulással egyenértékűnek vehető.

Civilizált országokban ki van ugyan már küszöbölve a botbüntetés s talán a civilizáció elleni merényletet látnának sokan a büntetés e nemének életre szólitásában: de ha tekintetbe vesszük azt, hogy az osztrák-magyar had-

seregben, tehát a „*civilizált*“ elnevezésre okvetlen jogot formáló országok hadseregében a bilincset és kikötést csak most, pár hónapja törölték el, továbbá azt, hogy a botbüntetés egy, az idén hozott törvénnyel a művelt Svédországban újra alkalmazásba vétetni szándékoltatik bizonyos büncselekményekre nézve; de végül tekintve azt, hogy a cigányok garázdálkodása, valamint a fennálló közbiztonsági, csend- és rendőri intézményeknek velük szemben való tehetetlensége talán nem csekély szégyen az országra nézve: nem volna-e kisebb baj az, ha a megszégyenitő kivételes büntetésnem statuálásáért megszólnának, mint aminő baj azon tudatnak, vagy inkább igaz vádnak elviselése, hogy megtűrünk az országban egy népfajt, mely teljesen ős nomádéletet folytat, hatóságilag megállapitott megélhetési forrása a lopás, rablás és gyilkolás, de melyet a törvény ereje nem ér s mely fittyet hány a hatalomnak és a törvénynek valósággal felette áll?

Vagy nem ép oly testi büntetés-e a bilincs és a kikötés, mint a bot? Mivel külömb egyik a másikánál, erkölcsi világitásba helyezve? Mindhárom testi fájdalmat idéz elő. Alkalmazásuk is erre van alapitva. Az egyébként rokon testi fenyitékek közül a legérzékenyebben hatót kell tehát alkalmazni ott, ahol a büntetés alá kerülő individuumoknál értelmi vagy lelki műveltségről szó sem lehet, szégyenérzetük épen nincsen s rájuk hatni kizárólag csak úgy lehet, mint a vadállatokra a szeliditésnél.

A közveszélyes egyént, ha kell, kényszerzubbonyba bujtatjuk, a családtagokat 8 napon belül gyógyuló testi sértéssel is fenyithetjük, — csak a cigányelem legyen „*nebánts virág*“?

Ha a cigányság megfékezésére a testi fenyitéket nem vesszük igénybe, akkor csakugyan nem marad más hátra, mint hogy Magyarország is gyarmatositó politikát kövessen, valahol az operenciákon túl egy szigetet keressen, a hová a cigányt kihordja és ott — szélnek eressze.

IV. FEJEZET.

A cigány vallásáról.

Arról, hogy a cigány mint népfaj együttesen, összességgel valamely külön vallásfelekezethez vagy szektához is tartoznék, nincs tudomásom. Annyi bizonyos, hogy szin-

leg mindig olyan vallásúnak mondja magát a cigány, mint a „falu“, t. i. a falu, ahol épen megszállt. Hogy a cigánynak valamely vallásfelekezethez tartozóságát bizonyitani is lehetne, arra az ő élete semmi alapot nem nyujt, mert a valóságban vallási rithust egyáltalán be nem tart, nem ismer.

Nekünk, polgárosult embereknek, három alkalom kinálkozik az életben félreismerhetlenül kimutatni azt, hogy minő vallásfelekezethez tartozunk. Ha *keresztelőt* tartunk, ha *házasodunk* és ha *temetnek* bennünket.

A cigány gyermekét *megkereszteltetí* ugyan, de csak azért, hogy a falu kegyesebb szivű lakói közt minél gazdagabb komát kapjon, aki majd a keresztelőt kitartja; sőt ugyanazon gyermekét többször is megkereszteltetí más-más faluban, más-más vallás szertartása szerint, amint jön, csakhogy a kereszt-komák ajándékában, több-több mulatozásban részesülhessen. *Házasulását* csak a család — törzs — tudja meg; no, meg ők ketten. *Halála* mindent kiegyenlit; a falu ritusa szerint temetik el, vagy ha több vallásfelekezet lakja, a szerint, amint valamelyikhez tartozónak hazudja magát. *Templom* szerinte csak azért van, hogy annak tornya is legyen, melynek irányában ő eligazodhassék; az iskola előtte teljesen ismeretlen célú intézmény. *Ünnep!* azt szereti a cigány, mert akkor nem kell, sőt újabban nem is szabad dolgoznia, no meg azért is, mert az emberek ilyenkor könyörületesebb szivűek, adakozóbbak iránta. Szóval a cigány életében nem lehet egyetlen momentumra sem találni, mely arra engedne következtetni, hogy a vallás igazi fogalmával birna, azt gyakorolná, vagy annak szükségét érezné. A „Devlát“ is azért tartja, hogy vele veresse a rossz rajkót, meg — a csendőrt. Nem akadtam még cigányra, aki a Miatyánkot el tudta volna mondani. De jobb is, mert ha tudná, a kenyeret nem mindennapra, hanem legalább is minden hónapra kérné az Úristentől.

Valamelyes, a vadság őskorától a civilizáció felé közeledés mégis tapasztalható a magukat a görög (egyesült és nem egyesült) vallásúaknak mondó vándorcigányoknál. Ezek tudnak legalább keresztet vetni és nem mondják magukat soha más, mint görög valláson levőknek.

Mindez másként fog alakulni, persze idővel, akkor, ha majd a helyhez kötés sikerül. Valamely vallásfelekezethez fognak simulni, annak szokásait maradandóbban elsajátitani, ünnepeit, azok jelentőségét megösmerni, talán valamelyest az iskola révén is, melynek padjaiba a cigányrajkót is be kell kényszeriteni. Remélhető, hogy a cigány vad erkölcse szelidülni fog a helyhez kötés, megtelepités

révén; idővel bizonyosan lesz annyi különbség a mostani vad erkölcsű nomád cigány és a letelepült közt, mint amennyi a háziállat és az erdő sűrűjét lakó, a puszták szabadságát élvező vad közt van.

Már ez is nagy nyereség, megérdemli, hogy az ügygyel foglalkozzék az állam is és habár az ez irányban való tényked és első tekintetre körülményesnek tűnik is fel, de végeredményében dicséretes civilizátori érdemként fog tekintetni s becsültetni.

Kell tehát, hogy a cigánynak vallása is legyen! A szeretet vallása még mindig és mindenütt meghozta a terjesztésére forditott fáradtság gyümölcsét a nyomában fakadó szelidebb erkölcsök képében.

V. FEJEZET.

A cigány családi életéről.

Aminő családi életet most a cigány él, olyat találunk bármely falusi disznócsordánál is. Fajzik, szaporodik magában. Nem igen szeret a cigány az ő családi életéről beszélni. Elhál ő az anyjával, de még az öreganyjával is, nem is beszélve a testvéreiről. 17—18 éves korában (sőt korábban is) már asszonya van; összeáll t. i. egy nőszeméllyel családjából, vagy valamely idegen törzsből s kész a házasság. Tanúkként az éj homálya és a sátorkaró szerepelt. Lakodalmat csak akkor csapnak, ha az összeállók idegen csapatbeliek, de ha családbeliek, ez is elmarad. Régebben — 30—40 évvel ezelőtt — nagyszabású lakodalmakat lehetett látni, összeverődött 20—30 sátoralja cigány, országra szóló mulatást csaptak, melynél azonban legnagyobb szerep az üres lármának jutott, de azért illő verekedés nélkül egy sem múlott el. Élénken emlékezem ezekre a 60-as évek elejéről, amikor még sokkal több cigány járta e vidéket; mutogatták a vőlegényt és menyasszonyt, akik többnyire fejletlen személyeknek látszottak. De azért ők már házasfelek voltak! Egy korlátot ismer a cigány szerelmi vágyának kielégitésénél: egymás asszonyának érinthetlenségét. Jaj annak a cigánynak, aki más asszonyával viszonyt kezd. Törvényt ül fölötte a család s szigorúan büntet. Csak nemrég is ilyen törvényt tartott Dorozsmán egy cigánycsapat s a vétkest orrvesztésre itélték, hogy — mint csábitó — örökre bélyegezett legyen.

Ilyen ősvad, mondhatni állatias családi élet természetesen nem alkalmas az erkölcsök megszelidülésére.

De van ezen vad családi életformának — különös tekintettel a cigányügy rendezésére — egy igen hátrányos oldala, az t. i., hogy a vadházasságból származott gyermek mind törvénytelen. Ezen állapotuk pedig egyelőre belátthatlan akadályt gördit az illetőség megállapitásánál. Ennek rendezése nélkül a cigányság polgárositása mostani törvényeink keretében meg nem valósitható.

Az első lépés volna ugyanis a cigányügy polgárositása felé, illetőségi helyének kimutatása, ahová ő való lenne ezután az élet minden viszonylataiban. Ma, ha pl. a Peti cigány illetőségét kell megállapitani, akkor előbb az anyjáét kell kutatni és megjelölni, mivel Peti, mint törvénytelen gyermek, az 1886. évi XXII. t.-c. 6. §. 2-ik bekezdése szerint azon község kötelékébe tartozik, amelyikbe anyja a születés idején tartozott. Ki fog itt eligazodni? Senki. De még itt sincs vége a kérdés bonyolultságának! Tegyük fel, hogy a Peti cigány szerzett magának valami úton-módon illetőségi helyet, vagy ez meg lett valamiképen állapitva. Ez a Peti cigány egyszer csak arra a tudatra ébred, hogy nem jó neki igy egyedül élni, követi ősei szokását s vesz magának egy élettársat, teszem valamely idegen törzsből. Már most, az ezen együttélésből származott gyermekek ismét csak törvénytelenek lévén, anyjuk illetőségét követhetik. De hát az anya hová való? Csak a jó Isten tudja.

A zavar tehát megvan. Ha a vázolt állapoton segitve nem lesz, a cigánykérdés egyébként aránylag nem nehéz megoldása zökkenőbe jut, még pedig azért, mert a községek, nehogy túl sok cigány jusson osztályrészükül az osztozkodásnál, az illetőségi hely kérdését még sokkal jobban fogják firtatni, mint tették a kórházi ápoltakéval akkor, amikor az ápolási dijat fizetésképtelenség esetén az illetőségi község tartozott megfizetni.

Mi tehát itt a teendő?

A jövőt illetőleg a születési anyakönyvek vezetéséről szóló törvény ad a kezünkbe valamelyes segitő eszközt. Ugyanis ez a törvény módot nyujt arra, hogy a törvénytelen gyermekeknél a természetes apa ilyen minőségét a születés anyakönyvezésénél elismerhesse s ezt az anyakönyvbe fel is vétethesse. Azon eseteknél ugyanis, midőn a természetes apa a születést bejelenti az állami anyakönyvvezetőnél, ez az ő kijelentésére tartozik az anyakönyvben ezen szót: *„a törvényes“*, igy kiigazitani: *„a termé-*

szetes". Már most, ha az apának van megállapitott illetőségi helye, az apaság elismerésével a gyermekre nézve is meg lesz az illetőség állapitva, ha a községi törvény 6. §. 2-ik bekezdése olykép módosittatik, hogy „a törvénytelen gyermekek természetes apjuk illetőségét követik, ha a természetes apaság az illető által az állami anyakönyvvezetőség előtt elismertetik s ezen elismerés az anyakönyvben feljegyezve is lesz."

A jövő nemzedékre nézve a fent vázolt módon meg van tehát adva a lehetőség az illetőségi hely megállapitására, bár az is bizonyos, hogy a természetes apaság el nem ismerése vagy ilyennek ismeretlen volta miatt még mindig marad elég kipuhatolhatlan illetőségü cigány gyermek.

Hátra volna azonban még a nehezebb rész, a mai napság illetőség nélküli cigány illetőségi helyének megállapitása, jobban mondva, a megállapitás módjának meghatározása.

Mivel azonban ezen kérdés tisztába hozatala nem függ össze a cigány családi életével, egy külön fejezetben fogom tárgyalni.

Hogy a cigány eddig törvényes házasságot nem kötött, annak okát egyrészt a költségek megtakaritásában és abban kell keresni, hogy mint teljesen vad, műveletlen ember, az asszonyban csupán a nőstényt kereste és találta és hogy a törvényes házasság és a vad együttélés közt levő erkölcsi különbséget felfogni nem tudta; másrészt és talán jórészt az az oka ezen mostani állatias állapotnak, hogy — mint örökké vándorúton levő egyén — a házasság megköthetésének előfeltételeit teljesiteni nem birta, ehhez idő és okmány kellett a polgári házasság behozatala előtt is, azóta pedig az előfeltételek teljesitése reá nézve egyenesen és teljesen lehetetlenné vált.

Ezelőtt, mikor csak a rendes lakóhelyet kellett bejelenteni és csak a katonai okmányokat, továbbá a keresztelő levelet, özvegyeknél az elhalt házastárs halotti levelét kellett bemutatni, a kihirdetés pedig legfelebb 14 napot vett igénybe, még sem kötött a cigány törvényes házasságot: hogy köthessen most, amikor az előfeltételek teljesitése, a szükséges okmányok megszerzése rendezett viszonyok közt élő egyénekre nézve is súlyos feladatot képez, sőt az e körüli teendők végzésére már ügynökségek alapittattak; a várakozási idő pedig a legkedvezőbb esetben is legalább 19 nap. Ugyan hol volt az a cigány, akinek rendes lakóhelye lett volna, aki keresztelő levelére gondolt, aki a katonaság elől ne bujdokolt volna és aki a tör-

vényes hirdetési időt egy helyben kivárni birta volna, vagy akadt-e olyan község, amely, mert a cigány házasodni akart, 2—3 hétig a falu szélén megtűrte volna? Sehol! Igy maradt el a törvényes házasság. Hogy mindez másként lesz, mihelyt a cigány állandó lakóhelyet kap s onnan egy könnyen nem távozhatik, az igen természetes és magától érthető.

VI. FEJEZET.

A cigány foglalkozása, keresete.

Itt ismét egy fontos kérdéshez érkeztem. Ahhoz t. i., vajjon van-e a vándorcigánynak olyan foglalkozása, keresete, mely öt és családját helyhez kötötten is el birja tartani? A kérdésre inkább *nem*-mel, mint *igen*-nel kell felelnem. Miért? Megmondom a következőkben.

Minő foglalkozást, mesterséget űz most a cigány?

1. Lókupec, igazabban lócsiszár, alkusz.
2. Furócsináló, üstfoltozó, vésnök stb.
3. Teknőcsináló.

A vándorcigány lókupecsége abból áll, hogy megveszi csekély pénzért a kehes lovat (soha hibátlant), ezzel járkel, vándorlása közben úton-útfélen zöld füvön feljavitja s pár napra az ő általa ismert szerrel elállitván benne a kehet, a legközelebbi vásáron elavatja, eladja vagy elcseréli pár forint haszonnal. Tudjuk, hogy a csere csalával jár! De ne higyje senki, hogy a cigány csalódik. Nem, mindig a másik.

Beáll a cigány örömest alkusznak is. Ez kedves foglalkozása, ahol rábeszélő képessége legjobban érvényesül, igazán ellenállhatlan, mesés. Paraszt gazda, ha lova hibás, a vásárban nem is áll a farához, hogy árulja, nem szégyenkezik vele, rábizza a cigányra s a siker biztos. Igaz, viszont az is megtörténik, hogy a cigány bizza lovát eladás végett parasztra, vagy maga búvik paraszt ruhába, hogy bizalmat keltsen. Forgatja, ahogy kivántatódik.

Különben mindenütt ott van ő, ahol a kenyeret nem munkával keresik. A ló körül sok ilyen alkalom van.

Ezt a foglalkozást helyhez kötötten, már t. i. otthon, csupán a tartózkodási helyen üzni nem lehet, járás-keléssel van összekötve, vásárról-vásárra kell járni.

A fúrócsinálás, üstfoltozás stb. ilyféle mesterség sem

olyan foglalkozás, mint a kovács-, vagy kerékgyártó-mesterség, hogy csupán helyhez kötötten is lehetne gyakorolni. A fúrócsinálónak faluznia kell; ott összeszedi a fúróval dolgozó iparosok fúróit s nem megy addig tovább, mig a falu szélén vert sátor alatt munkáját: az edzést, igazitást el nem végzi. Ebben igazi mester a cigány. Iparosok mondják. Közben akad üst, bogrács stb. igazitás is, pár pecsétnyomót is vés, egyesek igen ügyesen. Egy-egy faluban kevés munkája akad, hogy tehát valamicskét is keressen, mennie, vándorolnia kell örökké.

A teknőcsináló cigány is vándorlásra van kényszeredve, amennyiben a munkát keresni kell neki, helyébe senki sem viszi. Ez megül egy helyen tovább is, mint a kupec vagy a fúrócsináló, ami ipara természetéből folyik, de mégis vándorolnia kell, egy helyen meg nem élhet.

A felsorolt háromféle foglalkozáson, iparon, mesterségen kivül más keresetforrása nincs a vándorcigánynak s mivel ezeket is csak *vándorúton* űzheti, minden bizonyossággal megállapitható, hogy a cigány az ő mostani megélhetési forrásából, mesterségéből *helyhez kötötten* meg nem él.

A cigányok megtelepitésének, polgárositásának ügye körül felmerülő összes kérdések közül talán legnehezebben megoldhatónak a helyhez kötött életmód által megkövetelt biztos kereset kérdését tartom.

Hol tegyen szert ilyenre a cigány?

Majd meglátjuk.

Miből, miként élnek az emberek *falun?*

(Azért vetem fel ezt a kérdést, mert a cigányok megtelepitése a kis- és nagyközségekre fog teherképen nehezedni; a rendezett tanácsú, törvényhatósági joggal felruházott és szab. kir. városok, mint rendesen nagyobb és vagyonosabb helyek, meg sem érzik majd a reájuk jutó néhány cigánycsalád eltartását, foglalkoztatását.)

Legtöbb az olyan család, amely birtokának jövedelméből él; azután jön a kisbirtokos-napszámos, aki háza, kevés földje, esetleg szőlőjének családja eltartására elégtelen jövedelmét napszámrajárással emeli; következik az iparos osztály, utána a csupán napszámból élők osztálya. Legkevesebb a kereskedő, ebből falun kevés is elég. Némely vidék vagy egyes község népe foglalkozik még — sajnos, szórványosan — kosár-, szalma- és gyékényfonással, talicska-, villa-, zsindelyfaragással, kádcsinálással stb., mint háziiparral. Van még erdei famunkás, gyári munkás, bányamunkás, kőfejtő, kubikos is és még egyéb sokféle munkás, de ezek felsorolása reánk nézve nem bir nagyobb fontossággal, ha-

csak még a vándormunkásokat (summás), részaratókat fel nem emlitem, a pásztor- és cselédnéppel együtt.

Ugyan melyikbe lenne a cigányé ezen felsorolt foglalkozások közül sorolható?

Egyikbe sem.

Ez az elútasitó felelet nem jelenti ám azért azt, hogy a cigány nem volna *alkalmas* a sok felsorolt közül valamelyik foglalkozás, ipar üzésére!

Van olyan iparág is, melynek üzésére a cigány egyenesen rátermett, sőt már előszeretettel űz is. Ez a vasból való munkák készitése. Ezen gyüjtőnév alá odafér a tulajdonképeni kovácsipar, patkoló kovács, szegkovács, fúrócsinálás stb. Csak azon kell lenni, hogy a cigány érezze azt a kényszert, mely őt a helyben való megéléshez köti, majd hozzálát mostani tudása kibővitéséhez, alkalmazkodik a viszonyokhoz és megél.

Romániában a falu kovácsa mind cigány, sőt magában a fővárosban, Bukarestben is igen sok cigány patkolókovács található. Ezt a mesterséget különös előszeretettel és ügyességgel űzik.

A teknővájó cigány már is értelmes famunkás. Ezek csakis fában gazdag vidéken telepithetők le; tulajdonképen onnan is valók. Némi irányitással másminő fafaragásra is meg lehetne őket tanitani, amit helyben üznének, csak az értékesitéssel foglalkozóknak kellene vándorolniok, mint például a dézsás és késes oláhok, a kanalas tótok stb. — természetesen család nélkül.

A lókupec maradjon annak, csak ne legyen szabad üzleti útjára családját is magával vinnie.

Amily csekély igényű és nem válogatós a cigány úgy ruházkodását, mint élelmét tekintve is, ha az elkerülhetlen és megváltoztathatlan kényszert érezni fogja: ős dologtalanságával alább hagy, munkához lát s eltartja magát. Hiszen igazán utolérhetlen az élelmességben, de persze most még nem érzi magán a helyhez kötöttség béklyóit s idejét ős szenvedélyének — a csavargásnak áldozza.

Tény az, hogy a csendőrség szervezése óta a cigányvándorlásnál a régibb időkhöz képest visszaesés tapasztalható. Egyes energikus csendőrőrsparancsnok kerületét igyekszik a cigánytól megtisztitani, szorosan ellenőrzi minden léptüket-nyomukat az oda valóknak, az oda vetődőket pedig üldözi, addig, hogy az ő őrskerületét elhagyják, azután nem törődik velük. Igy van az, hogy egyes őrizetlenebb helyeken sok cigány gyül össze. Az ilyen üldöztetés elkerülése végett sok sátoros vándorcigány tölti

már idejét a falu szélen huzamosabban is. Ezen családok ifjabb nemzedéke ráadja magát például aratás idején a marokverőségre, cséplés idején fűtőnek is elszegődik s szalma- vagy törekhordó lesz, mikor nagy napszámot kap. Igaz, hogy „Lackó“ leghamarabb az ő nyakára ül, de már az is jó jel, hogy megpróbálja az ő ősfoglalkozásától elütő módon keresni kenyerét. Idővel ezt megszokja s állandóan is folytatni fogja. Tudok esetet rá, hogy a sátoros cigánylegény gazdasági szolga lett, bár az is igaz, hogy csekély hasznát lehetett venni s a szolgálatot rövidesen otthagyta. Miért? Azért, mert még nem volt teljesen rákényszeredve. Idővel ezt is megszokja, inkább szolgál, mint botoztassa magát.

Romániában a bojárházak szolganépe jórészt cigányból telik ki; cigány a kocsis, szakács, inas és udvaros, de még a szobalány és mosogató szolgáló is. Igaz, hogy mindezeket a mosiáján (uradalmán) megtelepült cigánytörzsből válogatja a boják, de bizonyos, hogy ezek elődei szintén vándorcigányok voltak. Miért ne lehetne ez igy nálunk is, már úgy t. i., hogy a fiatal cigánynemzedék mint szolga is megkereshesse kenyerét.

A helyhez kötés, illetve a megélhetés egyik feltétele az is, hogy a cigánynak háza legyen. Mert ha sátor alatt hagyjuk őket továbbra is élni, úgy célt a szeliditéssel nem érünk soha.

A falu végén kell a cigánynak helyet kijelelni, ahol magának épithessen, akár sárból, vertfalból, vályogból vagy fonott sövényből. Mindez igen csekélybe kerül. Csakhogy házba kényszerüljön a cigány!

Romániában egész falvak vannak, melyek házainak fala kivétel nélkül fonott sövény, be van kivül-belül tapasztva s igen jól lakik benne a földműves ember, de sokszor a bojárbirtok gazdag bérlője is. Miért ne volna ez jó a cigánynak is!

Az által, hogy háza lesz a cigánynak, emelkedik az értéke a saját szemében is. Ezt tapasztalatból mondom. Dicsekedett vele a vándorútjában sátor alatt lakó cigány, hogy neki otthon háza is van, mutatta a vételi szerződését is, amely — igaz, csak — 15 frt vételárról szólt.

Eleinte talán még fel is üti a sátort bent a házban is a cigány, de később mégis csak megszokik és legalább olyanná művelődik, mint a mostani putris cigányaink.

VII. FEJEZET.

A cigány illetőségi helye; állandó lakóhelyre kényszerités; ráutalás; cigányszámlálás; cigányelnevezés.

Igen sok cigánycsaládot ismertek már el a községek ottani illetőségünek. Sok család azonban még most is minden községi kötelék hiján lézeng. Nagy a kilátás arra, hogy majd amikor a cigányügy rendezése sorra kerül, az illetőség nélküliek száma szaporodni fog, mert a firtatásnál kisül, hogy csakugyan olyanok, bár most illetőséggel biróknak látszanak is lenni. Különösen sok egyes cigány fog illetőség nélkül maradni, aki most idegen családokhoz odaszegődve, valami elöl bujdosik s igaz nevét, eredetét nem meri megnevezni, mely neki különben is közömbös és tetszés vagy szükség szerint változtatja, a legjobb esetben is hol az apjáét, hol az anyjáét viseli.

Ezeket is el kell helyezni valahol. Azután meg vannak olyan községek is, amelyeknek elöljárói ez előtt boldog-boldogtalant felvettek községük illetőségébe, nem törődve a következményekkel s már most is küzdenek a cigány-ár ellen. Ilyen község pl.Mezőkovácsháza. Ha ide minden cigány hazamegy, úgy fordul fel velök a falu, mint pipaccsal a búza; eltartani, foglalkoztatni azonban bizonyosan nem lesz képes. Az ilyeneken is kell segiteni, még pedig úgy, *hogy a fölös számú cigányt más szerencsésebb, talán teljesen cigánynélküli községre kell ráutalni,* azokkal együtt, akiknek illetőségi helyük kifejezetten nincsen, nem is volt, a megállapitás nem sikerült vagy meg sem kiséreltetett.

A ráutalás teljesen jogos azon az alapon, hogy minden községnek van szülötte cigánya a hadkötelesek összeirása szerint is, aki ismeretlen helyen tartózkodik, pedig él, hogy hol, az Isten tudja. Ezek helyett kapjon cigányt az a község, ahol még fér, onnan, ahol már nem fér.

Statisztikai adathoz a cigányok számáról nem jutottam, de ha van is ilyen, amint hogy tényleg van, a valóságnak nem felel meg. Hogy miért? *Diskrét* dolog! Feltétlenül újabb cigányszámlálást kell tartani, másként a cigányság tényleges létszámáról, továbbá a fenti értelemben vett illetőségnélküliek számáról, a szétosztásról, ráutalásról szólni is teljesen hiábavaló. Mindennek tisztázásához tanulmány, adatgyüjtés szükséges. A számlálásnál vigyázni

kellene, hogy azok a cigányok is összeszámoltassanak valaki által, akik két község közt vezető úton mennek vagy letelepedvék a számlálás ideje alatt, mert ezeket a közelmultban eszközölt cigányszámlálásnál összeirni a legtöbb község elmulasztotta azért, mivel az országútat határához nem tartozónak tekintette, félvén attól, hogy az általa összeszámolt cigánysereg majd véglegesen a nyakába szakad. Az illetőségi hely bemondása igazoltatandó úti-igazolvány vagy más okmányokkal, egyébként a cigány által mondott illetőségi hely csak állitólagosnak lenne beirandó. Igy majd kitűnik, kinek van, kinek nincs illetősége. Az illetőség nélkül maradottak szétosztása, a ráutalás és a beosztottak kényszerútlevéllel való helyreállitása csak ez után következhetik. Igy senkin sem esik sérelem: a község ismeretlenben kóborló cigánya helyett ismert cigányt kap, a hazátlan cigány pedig végre-valahára megtudja, hová való, nem lesz kitagadott, mint a gazdátlan kutya. A ráutalás, igazságos szétosztás révén elkerültetnék olyan eset ismétlődése, mint az egyik erdélyi megyében történt, hogy az egyik község az ottani illetőségü cigányságnak házat volt kénytelen épiteni, megtelepiteni hatósági intézkedésre, de mivel neki a jóból bőven kijutott s a cigányterhet már tovább nem birta, éjjel rajtaütött a cigányokon s szétzavarta őket, akik talán még most is szaladnak örömükben.

Bármennyire is igyekszem kerülni az úgyis eléggé bonyolult cigányügy mindjobban való kúszálását, még sem birom elkerülni, hogy a cigány vezetéknevekről említést ne tegyek, csak azért, hogy a cigányügy végleges rendezésénél ez valahogy ki ne maradjon. A cigány ugyanis minduntalan változtatja nevét, a szerint, amint a szükség kivánja. Magam ismerek egy öreg cigányt, akivel már három községben találkoztam s mind a háromban más-más néven ismerték. Amikor azt kérdeztem, hogy ez miért van igy, hát azt felelte: itt az apám nevén ismernek, ott az anyámén, amott pedig az igaz nevemen Feketének, mert csakugyan az vagyok.

A firtatásnál, azt hiszem, lesz elég olyan cigány, aki név nélkül marad, mert az általa bemondott nevet igazolni nem tudja; meg olyan is lesz, akiről kisül, hogy hamis nevet használ stb.

Az ilyenekkel úgy kell elbánni, mint ahogy a talált gyermekkel szokás: megkeresztelik, nem törödvén azzal, vajjon meg volt-e már keresztelve vagy sem, csakhogy neve legyen. El kell tehát őket nevezni és pedig magyarán, lehetőleg a foglalkozást is jelölve, pl. Szeges, Patkós,

Lovas, Csiszár, Fúrós stb., vagy pl. kinézés, a tulajdonság után: Göndör, Fekete, Vándor, Sebes, Erös, Bátor, Vajda stb. Igy majd keveredik is a cigányok vezeték neve, mert most egész megyében is csak egy pár név szerepel, nagy kárára a megkülönböztetés könnyűségének, biztosságának.

Mindez azonban majd a végleges rendezésnél, leszámolásnál jöhet szóba. Addig is, mig a szükséges adatok együtt lesznek, tenni kell valamit. Hogy mit, azzal a IX. fejezetben foglalkozom.

VIII. FEJEZET.

A cigány kártékonysága.

Emlitettem fentebb, hogy a vándorcigánynak mostani foglalkozása csak ürügy a vándorlásra, de nem nyujt neki elég jövedelmet arra, hogy belőle megéljen, ezüst gombos ruhában járjon s drága kocsit, jó lovat tartson, mint minőt néha találunk nála. Kell tehát, hogy valami jövedelmi forrásuk legyen, amiből pénzelnek, sőt magukhoz képest fényt is üzhessenek, dologtalanul élhessenek, költekezhessenek, dőzsöljenek.

Amint tudjuk, van is ilyen jövedelmi forrásuk, csakhogy az államnak épen az képezi egyik elodázhatlan feladatát, hogy a cigánynak most meglevő s a pénzt bőven bugyogtató forrása elduguljon, erőszakosan is elzárassék.

Ezen jól jövedelmező forrás: a lopás, csalás, útonállás, fosztogatás, rablás és gyilkosság. Mindezen cselekményekben bűnös a cigány, mert alkalomadtán, vagy néha talán alkalmi kényszerből, minden lelkifurdalás nélkül mindezt elköveti.

Lop a cigány mindig, mindenütt és minden alkalommal, ahol és amikor szerét ejtheti. Nem válogatós abban, hogy mit, csak értékesithető s könnyen eldugható legyen az. Neki mindegy: élelmiszer, apró és lábas jószág, jármű, ruhanemű, bolti portéka, pénz, ékszer stb. Csak az tudja, akinek volt alkalma egy cigánykaraván kocsijainak alapos megmotozását végignézni, hogy mi minden kerül ki onnan. A lopás végrehajtásában kiváló ügyességet tanúsit, az elrejtésben pedig utolérhetlen. Egyszer én egy kocsi megmotozásánál a hámfapánt alatt, a hámfába vésett kis üregben 900 frtot találtam papirpénzben. A cigány azt mondta, hogy ez olyan pénz, amelyről az asszonynak nem kell

tudni! Közben még rossz indulatú, kártékony is. Ellopja pl. a lovat, bár tudja, hogy túl nem adhat rajta, csak azért, hogy megnyúzva, a bőrét pár forintért eladhassa. Lop éjjel s nappal, a falu végén, úton-útfélen, vásárban, házból, mezőről, lakat alól, szabadból, mindenünnen.

Közbevetőleg jelzem, hogy a lopott lovak megnyúzását azzal lehetne megelőzni, ha *lóbőrt,* a tulajdonjog igazolása végett, csak az elhullott ló *járlatával* lehetne eladni, illetve megvenni. Mivel pedig a cigány a lopott lóról járlatot előmutatni nem tud, a bőrét el sem adhatja, hasznát nem veheti, a bőrért való lopással tehát felhagy.

Csal a cigány minden alkalommal: adás-vevés közben, csere-berénél, bűbájossággal, kártyavetéssel, bájitalok, méreg készitésével, talmi ékszerek eladásával, hamis pénz terjesztésével, rossz munkával, mindennel.

Útonállóvá lesz a cigány, ha lopás és csalással nem fedezheti szükségletét, különösen alkalomadtán, midőn túlerőben érzi magát útasokkal szemben; kiváltképpen vásározó iparosok portékájára, pénzére ásit.

A fosztogatást főként vándorútján, tanyák közt üzi védtelen asszonyok és gyermekekkel szemben. Képes egy-egy tanyát nappal is teljesen kifosztani, ha férfiakat közelben nem érez.

Betör és rabol a cigány ott, hová másként bejutni nem bir. Portyázik, mint a régi betyárok s ha ellenállásra talál vagy esetleg másként szabadulni nem bir, fegyvert használ, *gyilkol is.*

A felsoroltakon kivül van még egy igen kártékony tulajdonsága a cigánynak, az, hogy a baromfiak és a sertések közt a dögvészt, a lovak közt a takonykórt terjeszti.

Tudjuk, hogy a cigány a dögöt megeszi. Ezen tulajdonságából foly minden baj. Letelepszik egy falu szélén, ahol épen sertésvész pusztit. Ilyen helyen döghöz könnyen is, bőven is jut. Lakmározik a disznóhúson, jobban, mint akármelyik gazda. Jut neki még felfüstölni való is. Kiakasztja a sátorkaróra s a sátorból kiszálló füst ahogy-úgy átjárja, a szél megszáritja. Ha úgy nem kap dögöt, vigyáz a dögtérre s az odahordott hullát szedi fel. Az is jó neki. Mindez megtörténik ma is, a szigorú állategészségügyi törvények fennállásának 15-ik esztendejében is. Mikor tovább megy, az útra is ellátja magát hússal, néha egész dög is van a kocsiján. Ahol letelepszik, tegyük fel, ott már nincs sertésvész, de lesz, mert hozta a cigány. A magával cipelt egész dögöt megpörköli, felbontja, használhatlan részeit, belét, szőrét széthányja, a javát elfogyasztja s tovább

megy. Igen, de jön a csürhe a nyomásra, gyepre, a cigány helyére, ott felszedi a kutyák által is ott hagyott hulladékot, vagy csak a bekevert füvet legeli, szagolja, már az inficiál és hamarosan kész a dögvész. Igaz, hogy ennek hasznát nem mindig az a cigány élvezi, amelyik a magot elhintette, hanem az utána jövő, de hiszen láttuk, hogy neki is hintett az előtte járó. Ez a sertésvésznek természetes úton való terjesztése a cigányok által.

Most jön a mesterséges. Nincs dög, nem lakmározhat a cigány. Majd lesz. Valahol vándorútjában mégis csak talál vészes területre, ahol egy dögöt kerithet. Annak a legjavát megeszi, a többivel vándorútján terjeszti a dögöt akarattal úgy, hogy a sátra körül rendesen megjelenő csürhe közé húsdarabokat szór; ahol ezt nem teheti, a gyepen megjelenő, legelésző egyes sertéseket eteti meg, sőt az udvarokon is képes elvégezni kártékony munkáját, csakhogy neki, vagy az utána jövőnek legyen mit ennie. A falu meg csak néz, hogy honnan jött a veszedelem olyan hirtelen.

Harmadik módja a terjesztésnek az, hogy rábiztatja a vészes udvar gazdáját egy dögnek keresztúton való elásására, majd igy elmúlik a vész. Az ilyen dögöt a kutyák kiássák, húzgálják, az arra legelő vagy hajtott sertés pedig felszedi a járványt. Ilyen esetet magam is puhatoltam ki.

A baromfivészt még könnyebb terjeszteni. Nincs olyan idő, hogy egy-két udvarban ne hullana a szárnyas-állat. A kolduló vagy munkát kereső cigány kap akárhogy is dögöt. Ennek begyéből kiszedi a megemésztetlen kukoricát, vagy azt amit, bedobálja este az udvarokba s másnap kész a dög az egész faluban. De ha dög nincs is, csinál ő. Kunyorál vagy vesz kukoricát, a szem közepén lyukat váj, abba beleteszi a kénes gyufa fejét és elszórja. A villó elöli a baromfit, a cigány meg lakmározik.

A takonykórt úgy terjeszti a cigány, hogy megveszi az útjába került taknyos lovat, hogy majd kigyógyitja, de e közben úton-útfélen legeltet, közkútakon itat, vásárokon megfordul, a beteg ló mellől időközben több lovat is elad, melyeken később üt ki a baj. Sokszor a községek istállóit is megfertőzi, ahol elég vigyázatlanok a cigányoktól bitangságba vett lovakat a község istállójába bekötni. Épen ezen az úton már sok kár okozódott katonaló és fedező ének bekeverése által a kincstárnak is.

Csak a jó Isten a megmondhatója, mennyi kárt csinál a cigány *vándorútjában* egyesnek, községnek, álladalomnak egyaránt már csak a fentebb vázolt módon is. Vajjon nem

tudják ezt az érdekelt intéző körök? Pedig ez igy van tagadhatatlanul, talán elég szégyenére a mi belső közigazgatási, rendőri és állategészségügyi állapotainknak. Csupán ennek megakadályozása is elég ok arra, hogy a cigány vándorlásának a legrövidebb idő alatt gát vettessék, ha egyébként nem volnának is veszedelmesek.

IX. FEJEZET.

Sürgős intézkedések.

Ha a magas kormány a mostani bonyolult politikai viszonyok miatt talán akadályozva érezné magát belemenni a cigányügy végleges, gyökeres rendezésének — a cigányok polgárositásának — megkezdésébe, de kicsapongásaiknak mégis sürgősen elejét akarná venni, az esetben javaslatom a következő:

Állitsa fel az ezen emlékirat I. fejezet I—VII. pontjában körülirt elveknek megfelelő vándorlási feltételeket és jelentkezési szabályokat; mondja ki, hogy az ezek ellen vétők a rendőrhatóságok által elbirálandó kihágást követnek el (II. fejezet); határozza meg büntetésnemül a kikötést, bilincset és botot (III. fejezet): biztositok mindenkit, hogy ezen rendőri intézkedés következtében ha a vándorlás meg nem szűnik is, de csökken, méregfoga kivétetik, lopás, csalás, fosztogatás, útonállás, rablás és gyilkolás elkövetésének lehetősége pedig jórészt, sőt teljesen is ki lesz zárva — majdnem azonnal. Már ez maga mily nagy jótétemény lenne az országra, mily megnyugvást keltene. Mindez az útikönyvek árán kivül egy fillérbe sem kerül. Igy időhaladékot nyer a kormány a cigányügy bővebb tanulmányozására; meglátja, mennyire, minő irányban hat a szoros ellenőrzés a cigány vándorlására; adatokat gyüjthet, melyek segitségével majdan a végleges civilizátori munka megkezdhető lesz. Az idő mindenre megtanit.

*
* *

És ezzel elérkeztem volna jelen, csekélyigényű emlékirat befejezéséhez.

Legyen szabad még csak annyit megemlitenem, hogy az egész, ami ezen emlékiratban foglaltatik, csekély egy-

magamtól telt ki. Nincs forrás-munka, előtanulmány, hivatalos adat, vagy ilyesmi, amihez hozzáférhettem volna.

Nem tagadom azonban, hogy a cigányügy iránti mostani érdeklődés multamból fakad s a munkára mintegy inspirálva érzem magam.

Hogy előbb nem jelentkeztem, oka abban rejlik, hogy, mint községi jegyzőnek, nem tellett időm a hivatalos teendőkön kivül még mással is foglalkoznom. De ez most már nem akadály, amennyiben 1903. évi február hó 1-től kezdve nyugdijba léptem.

A cigányügynek ma már nem vagyok kezdő műkedvelője. Ismerem a cigányok eljárásának furfangjait a rablások és lopások véghezvitele körül, mit különösen és főkép a láthatatlan megjelenés, nesztelen járás és a hihetetlen gyors eltűnés tesz jellegzetessé.

Tudom, hogy a soha meg nem szűnő vándorlás közben tapasztalható állandó összeköttetést a csakis ő általuk ismert vándorjelek alkalmazása tartja fenn; ezekkel értesitik egymást az egyes törzsek, vándorcsapatok az általuk követett útirányról, nevezetesebb eseményekről, figyelmeztetik az itt-ott használt, őket zavaró erélyes rendőri intézkedésre, rájuk nézve veszedelmes helyek elkerülésére stb. stb. Ezeket részletesen ismertetni azért nem tartottam szükségesnek, amennyiben értekezésem tárgyára épen nem tartoznak, ezúttal értéktelen részletkérdések.

Gyermekemlékeim egy része is cigányhistóriából áll ki, azzal van tarkitva, lévén atyám a 60-as években a Kiskunság alsó részének kerületi csendbiztosa, abban az időben tehát, amidőn a cigányvándorlás még teljes virágjában volt, korlátot egyáltalán nem ismert. Később, mint felnőtt 25 éves férfi, külföldre kerültem; 6 évi távollét alatt megfordultam Orosz-Bessarábiában, Romániában, Bulgáriában és Törökországban. Mindezen országok telitvék cigánnyal. Különösen Románia válik ki a többi közül. Mindenütt érdekelt a cigány, de ott legtöbb tapasztalatot szereztem körülöttük. Ott még nagyobb a cigánymizéria, sűrűbben és nagyobb dolgok történnek, mint nálunk. Amit itt többnyire csak éjjel végez a cigány, ott nappal sem fél elkövetni. Egy törzse az ottani cigánynak, a kalderár (üstkészitő, foltozó, tisztitó, cinező), valóságos réme a védtelen falusi népnek — vérengző, kegyetlen, mint a tigris.

A 80-as évek elején hazakerülvén, jegyző lettem itt Alpáron (Pestmegyében). Ezen hivatalt 20 évig viseltem, mely idő bőséges tapasztalathoz juttatott, mert egész 1898-ig, amikor csendőrőrsöt kaptunk, kénytelen-kelletlen

foglalkoztam az átvonuló cigánykaravánokkal. Ez a falu ugyanis az Erdélyből, Aradfelől felfelé való vándorlás útjába esik, a Csongrád—Kecskemét közt fekvő téres, erdőkkel tarkitott puszták pedig jó legelővel, búvóval szolgáltak. Volt cigányunk elég. Birom az oláh nyelvet, ami e vidéken ritkaságszámba megy. Cigányaink legnagyobb része oláh cigány lévén, velük anyanyelvükön érintkezhettem. Tudták is ezt olyan karavánok is, amelyekkel még nem is találkoztam. Egy alkalommal egy ilyen karaván magyarul szólitottam meg, mire oláh feleletet kaptam. Hogy honnan tudták ezek az én oláh mivoltomat? Hallották Erdélyben, Aradban, hogy Alpáron a jegyző oláhul is tud.

Személyes ütközésem is volt a cigányokkal.

Egy izben 4000 frt idegen dohánypénzzel zsebemben, támadt reám egy cigánycsoport az országúton, éjjel. Csak az előfogatos ügyességének és a lovak gyorsaságának köszönhettem a kirablástól való megmenekülésemet. Egy más esetben saját házamból kellett a betört rabló cigányt fegyverrel kirebbentenem. Az ablakon keresztül végzett műugrás mentette meg a haláltól. Az ezt követő héten gyógytárunkat verték fel a cigányok, de e közben egyet a községi rendőr lelőtt. Oláhul tudásom vette ki belőle a nevét halálos ágyán; még akkor is hazudott, mert a zsebében talált keresztlevél más névre szólott. Ezt rablóportyára bizonyosan a nyomozás félrevezetése végett vitte magával, — ha t. i. baj történik.

Legutóbb, a mult év november 1-én vásáros kocsikat fosztogatott egy cigánycsapat a faluhoz közel eső kis erdő közt, az országúton. De vesztükre, mert a községi rendőr, valóságos csatározás után, kettőt közülök golyóval leteritett.

A föntebb elmondott cigányeseteim ejtettek gondolkodóba, a legutóbbi eset pedig kezembe adta a tollat, ennek hatása alatt tettem papirra gondolataimat, tapasztalataimat, melyeknek közlése ha csak egy vonallal viszi is előbbre a cigánykérdés megoldását, már nem esett hiába fáradozásom.

I. 658